

Bolvári-Takács Gábor:
*A város és iskolája. Források és írások
 Sárospatak modernkori történetéhez,*
 Sárospatak, Tokaj-Hegyalja Egyetem,
Hegyaljai Helikon Könyvek I, 2025.

Ugrai János

SÁROSPATAK MINT ISKOLAVÁROS OLVASATAI

Bolvári-Takács Gábor személyes és kutatói elköteleződése szülővárosához nemcsak közismert, hanem páratlanul intenzív is. Jóllehet nevét és írásait számontartja az államszocializmust vizsgáló művelődés- és politikatörténetírás, s fontos kiadványokat publikált a hazai táncművészet intézményesülésével kapcsolatban is, legfőbb működési terepe kétségtelenül Zemplén, s azon belül Sárospatak. Az épp negyedszázados jubileumát ünneplő *Zempléni Múzsza* című kulturális-tudományos folyóirat alapító főszerkesztőjeként, a Tokaj-Hegyalja Egyetem alapító rektoraként, a Magyar Comenius Társaság elnökeként vagy épp az MTA-MAB Teleki József Akadémiai Klub alapító ügyvezető elnökeként a tágabb értelemben vett tudományszervezés terén is kiemelkedő jelentőségű alakja az ezredforduló utáni lokális és térségi szellemi kezdeményezéseknek. Ezeknek az aktivitásoknak az ismeretében még inkább meghökkenítő az az írói termékenység, amelynek a szerző újabb bizonyítékait adta közre *A város és iskolája* című gyűjteményes kötetben.

Gyűjteményes kötetéről szólunk, hiszen 22 – zömében máshol egyszer már megjelent – írás segítségével barangolhat az olvasó a Bodrog táján. Különböző műfajú szövegekről van szó: a forrásközléstől a kutatási koncepcióig, a nekrológtól az inkább adattár jellegű áttekintésen át a komoly, új eredményeket felvonultató szaktanulmányig terjed a skála. Az olvasó dolgát a szerző többek között azzal könnyíti meg, hogy öt nagyobb egységet különít el.

Ezek közül az első a Sárospatak várossá nyilvánítása utáni hivatalos feljegyzéseket veszi

számba és értékeli. A régi, nagy hagyományú hegyaljai mezőváros a dualizmus korában több lépcsőben végrehajtott igazgatási rendezés harmadik körében, 1886-ban vesztette el a jogosultságát arra, hogy városként nevezze magát. Az egyébként járási székhely szerepet betöltő Sárospatak ezt követően nagyközségként működött tovább – új célt, a városi rang visszaszerzését biztosítva ezzel helyieknek és a fővárosba elszármazott patakiaknak, pataki öregdiákoknak egyaránt. A „sárospataki lobbí” erősségét jól mutatja, hogy a városi cím megszerzésére 1968-ban úgy került sor, hogy a település valójában semmilyen lényegi szempontból nem felelt meg a felminősítés feltételeinek. Ily módon a következő (az 1971–1975. évi IV. és az azt követő) ötéves tervciklusokban kellett utólag megteremteni azokat az ipari, kereskedelmi, oktatási, egészségügyi, kulturális egységeket és intézményeket, amelyek segítették a ranghoz méltó felzárkózást. Ennek részleteit a kötetben Tóth József 1968. és 1981. évi, valamint Bujdos János 1977. évi hivatalos településfejlesztési előterjesztéseiből és beszámolóiból rekonstruálhatjuk. Tóth József a kérdéses időszakban a település tanácselnöke, Bujdos János pedig a városi pártbizottság titkára, majd a megyei tanács elnökhelyettese volt. Tóth ízig-vérig pataki volt: helyben született és tanult, jó ideig a Bodrogházban volt tanító és iskolaigazgató, s ezt követően került Patak élére. Bujdos ezzel szemben Sátoraljaújhelyen született, az ottani Városi Tanácsnál is helyezkedett el, s megyei karrierje előtt átmenetileg, hat évig dolgozott Patakon. Kettejük, egyébként elvileg száraz, hivatalos beszámolóí között a szocializációs és identitásbeli különbségek könnyedén kitapinthatók.

Bolvári-Takács Gábor antikváriusi lelkesedéssel is megáldott kutakodásainak eredményeiként igazi kultúrkincsek is felszínre mosódnak. Nyugodtan lehet szívszorítónak nevezni azt a rövid tanulmányt, amelyben a szerző a bodrogházi vasút felszámolását s a visszaépítésre tett erőfeszítések hiábavalóságát veszi számba. Különös – és a térségre oly jellemző – ellentmondás, hogy Sárospatak akkor igyekezett minden módon megfelelni (utólag) a városi kritériumoknak, amikor a közvetlen vonzáskörzete elszenvedte ezt a csapást.

A rejtett gyöngyszemek sorát dokumentumközlésekkel, illetve összeállításokkal folytatja Bolvári-Takács: a Rákosi-rendszer kiépülésekor, 1949–1950-ben kapott a *Talpalatnyi föld* című frissen (1948) bemutatott film rendezője, Bán Frigyes ösztöndíjat Sárospatakra. A Rákóczi-várat alkotóházként hasznosító rezsím jótéteményéről a sztálini propagandalapban számolt be a művész – éltetve azt, hogy a „sárospataki várban is meghalt a Múlt és ott is épül a Jövő”. Ugyancsak a térségben megfordult korifeusról és gondolkodásának korlátairól árulkodik az 1955-ben megjelent első Magyarország-útikönyv Boldizsár Iván tollából. A kommunista időszak vezető publicistája, a Nagy Imrével tartó, majd a kádári konszolidáció szolgálatába álló Boldizsár hazánk történetének egyik legsötétebb időszakában tette közzé az első turistakalauzát, amelyben – meglehetősen logikátlan útvonalon – segíti az olvasót Zemplén bejárásában, felfedezésében.

Miután a szerző külön tanulmányának köszönhetően seregszemlét tarthatunk azon akadémikusok és az Akadémián kívüli tudományos életben csúcsra jutott kiválóságok (jellemzően egyetemi rektorok) fölött, akik sárospataki diákok (is) voltak, terjedelmes összeállítást közöl a 20. századi pataki illetőségű akadémikusokat (Kiss Árpád, Király István, Csizmadia Ernő, Szabó Gábor, Makkai László, Körös Endre, Fésüs László)

érintő tagajánlásokból. Ily módon nemcsak a megválasztott akadémikusok érdemeiről szerezhetünk tudomást, hanem betekintést kapunk abba a kapcsolatrendszerbe is, amit a tagnak ajánlott és a tagot ajánló akadémikusok alkottak.

Hosszabb forrásközlésben dolgozta fel a szerző a pataki tanítóképző munkájáról 1971–1972-ben lefolytatott, a kor normáihoz illeszkedő, bár azokhoz képest is kissé heves sajtóvitát. A két szembenálló fél, Károly István, a tanítóképző igazgatója eredetileg csak egy szokványos beszámolót kívánt publikálni a „sikerekről és az előttünk álló kihívásokról”. A *Borsodi Szemlé*ben megjelent írásra azonban belülről érkezett komoly kritika: a doktori címmel rendelkező, a népi írókkal és Aczél Györggyel egyaránt szoros kapcsolatban álló, Budapestről érkezett s a pataki intézeti tanács tagjává megtett E. Kovács Kálmán volt olyan védett pozícióban, hogy nyilvánosan is tételesen szóvá tegye a bizonyos tárgyakat (pl. nyelvtan és nyelvművelés) sújtó óraszámcsökkentéstől és a károsan eltolódó tantervi súlypontoktól az intézeti tanári karon belül tapasztalható szervilizmuson át a kollégium zsúfoltságáig vagy épp a diákság egyenetlen tudásszintjéig az Intézet „száz és száz problémáját”.

A térségért sokat tevő vezető-szervező Bolvári-Takács Gábor külön cikkekben dolgozta fel a Magyar Comenius Társaság 1986-tól húzódó történetét, valamint a Tokaj-Hegyalja Egyetem ötletének megszületését és megvalósítását – mindkettőt az aktív résztvevő szemszögéből, de a dokumentumokhoz, tényekhez, adatokhoz ragaszkodva, tárgyilagosságra törekedve. Hasonló alapállásból készült a pataki diákanekdoták könyvsorozat kiadástörténetét felvázoló írás – a nagyszerű intézménytörténeti és néprajzi, irodalmi adalékokkal szolgáló, sajátos helyi anekdotakincset feldolgozó újabb köteteknek szintén Bolvári-Takács Gábor ugyanis a szerkesztője. Erre a szereptorlódásra kiváló példa még a Habsburg Ottó sárospataki látogatását megidéző szöveg: a rendszerváltás hajnalán kiemelkedő figyelem övezte az európeér Habsburg Ottó Magyarország szolgálatában kifejtett működését. Különös fintora lett volna a sorsnak, de még az is felmerült, hogy esetleg ő lesz a Magyar Köztársaság elnöke. Ha ez meg is hiúsult, mindenesetre a kalapos király II. József után ő volt az első Habsburg, aki Sárospatakon megfordult. Ez pedig a frissen alakult Sárospataki Diákegylet színeiben egy pályakezdő fiatalnak, történetesen Bolvári-Takács Gábornak köszönhető: mivel ő intézte hozzá az első ilyen típusú meghívást, Habsburg Ottó 1990 januárjában tette tiszteletét a városban. A kapcsolat később sem szakadt meg, szinte magától értetődő volt, hogy a már említett *Zempléni Múza*s első tíz évében az uralkodói leszármazott volt a lap főgondnoka – a kötet a látogatást az annak során elhangzott köszöntőbeszédék és Habsburg Ottó nagyívű előadásának közlésével idézi fel.

A *Személyek és szerepek* című fejezetben külön portré rajzolja meg a mádi születésű, a Hegyaljával visszatérően szívesen foglalkozó, kiváló debreceni történész-akadémikus Orosz István szakmai és emberi arcélét. Szeretetteljes módon felvillantja továbbá a sárospataki gimnáziumi tanár, a „pataki szellemet” a 20. század második felében őrző, tovább örökítő Dobay Béla derűs humorát. Új kutatási eredményeket közlő szaktanulmányt olvashatunk a szerző tollából a Kádár-korszak „irodalompapájának”, Király Istvánnak a sárospataki diákéveiről, valamint a jól ismert, bár az 1960-as évekre part-

vonalra szorított Harsányi Istvánnak a pataki öregdiák-mozgalom budapesti újjászervezésében betöltött szerepéről.

A recenzióban, s talán az olvasóban is felmerül a kérdés, hogy mi köti össze ennek a tartalmában és műfajában is meglehetősen sokszínű kötetnek az egyes darabjait. Az egyenként rendkívül érdekes, itt-ott szórakoztató írások leginkább az izgalmasan villódzó fényssorhoz vagy valamilyen szabálytalan alakú mozaikdarabkákká alkotta absztrakt alkotáshoz hasonló alakzatot formálnak. Azt hiszem, a rejtvény kulcsát három tanulmány együttesen szolgáltatja. A „Módszertani szempontok a Pataki diákok életrajzi lexikona összeállításához” és a „A pataki iskola 19–20. századi társadalmi hatásmechanizmusainak alapelemei” című írások programadó jelentőségűek. Ezek rántják le a leplet Bolvári-Takács Gábor sok évtizedes elszánt kutakodásának igazi, nagy szándékáról. Olyan teljességre törő, a legapróbb részleteket is felgöngyölítő és jelentőségében megmérő, értékelő feltáró munkát végez, amelynek a célja egy klasszikus, lokális–regionális történeti kézikönyv összeállítása. Ez a remélhetőleg hamarosan elkészülő nagy szintézis nem „csak” egy helyben élőkről szóló Sárospatak Lexikon lenne, hanem az elszármazottak, valamint a Sárospatak mint iskolaváros által a térségbe kívülről bevonzott szellemi erők munkásságát, kapcsolatrendszerét és hatását is szisztematikusan feldolgozó kötet. Úgy tűnik, az elsődleges és másodlagos források körének szokatlan kiszélesítésével, a kérdésfeltevések és a műfaji megoldások intenzív variálásával és a recepciótörténet és a hálózatkutatás ilyen erőteljes megjelenítésével egy formabontó, a hazai könyvpiacra eddig ismeretlen megközelítésű kézikönyv készül.

Hogy ennek az ambiciózus, minden bizonnyal további kutatók közreműködését is szükségessé tevő vállalásnak biztos kezű vezetője Bolvári-Takács Gábor, azt a jelen kötet mellett korábbi munkái (különösképpen a sárospataki öregdiák-mozgalomról vezetett igen részletes adattára, valamint a *Követek és követők* címmel évekkel ezelőtt megjelent, hasonló gyűjteményes kötete), s a régió szellemi életében betöltött aktív szerepe egyaránt alátámasztja. Azt pedig, hogy ennek a vállalásnak van egy szellemi vezérfonala, egy magas intellektuális nívójú értelmezési kerete is, a kötet talán legértékesebb tanulmánya igazolja. Az „Athén – Cambridge – Helikon. Sárospatak iskolavárosi jelzőinek etimológiája” című cikkben ugyanis a szerző nemcsak a „Bodrog-parti Athén” és az ehhez hasonló toposzszerű elnevezések irodalmi nyomába ered, hanem egyúttal egy látásmód főbb kereteit is felvázolja arra vonatkozóan, hogy miként értékelhető egy folyamatosan a perifériára sodródó, szinte kizárólag negatív demográfiai és gazdasági tendenciák által sújtott, egészen kicsiny városka páratlanul – bár távolról sem makulátlanul – sikeres megkapaszkodása hazánk szellemi életében.